

DIYARBEKİR DARÜLMUALLİMİNİ'NİN TARİHÇESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı, Diyarbakır,
hatipyildiz@mynet.com

Özet

Bu çalışmada; Osmanlı yenileşme döneminde Diyarbakır'da açılan Darülmualimin-i Sıbyan Şubesi'nin kuruluşu ve sonradan eklenen Darülmualimin-i Rüşdiye kısmının açılış amacı, öğretmenlerinin atanması, öğrenci kabulü ve eğitimi arşiv belgeleri ışığında detaylı olarak anlatıldı. Bunun yanı sıra, söz konusu okulun, başta Diyarbakır olmak üzere çevre illerdeki modern ibtidai ve rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirerek bölgenin eğitim düzeyinin yükseltilmesi üzerindeki olumlu tesirleri değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, taşra, Diyarbakır, maarif, öğretmen eğitimi

HISTORY OF TEACHER EDUCATION SCHOOL OF DIYARBEKİR

Abstract

In this study; in the period of Ottoman modernization, the establishment of the Diyarbakır Darülmualimin-i Sıbyan and the purpose of the opening portion of Darülmualimin-i Rüşdiye added later, appointment of teachers, acceptance and for the education of students explained in detail in the light of archival documents. In addition, the school's, by training modern primary school teachers in and around Diyarbakır; positive effects on increasing the level of education of the region were evaluated.

Keywords: Osmanlı, provincial, Diyarbakır, training, teacher training

A. Kuruluşu

H.1300 (1882/1883) yılı kayıtlarında açılmak üzere olduğu ifade edilen Diyarbakır Dârülmualimini,² Vali Samih Paşa tarafından H.1301 (1883/1884) yılında şehir merkezinde açılmıştır.³

Darülmualimin ilk açıldığında hangi binada eğitime başladığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak, 1885 yılına ait bir kayıta; Köprülüzade Abdullah Paşa'nın, Nebi Camii'nin yanında bulunan türbenin karşısında inşa ettirdiği⁴ darülkurranın zamanla harap olan yerlerinin tamir edilerek darülmualimin olarak kullanılması düşünüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca, bu tamir masrafı için de darülkurra vakfına (Köprülüzade Vakfı) ait olup, Halep sancağının İdlib kasabasında bulunan ve daha önce hazine tarafından el konulan yıllık 45.000 kuruşluk gayrimenkul (hamam, dükkânlar, kahvehane vs.) gelirinin veyahut karşılığında yıllık toptan tahsis olunan 1000 kuruş bedelin ödenmesi Diyarbakır

¹Bu makalenin hazırlanmasında kısmen yazarın doktora tezinden faydalanılmış olup, makale özeti, 27 Haziran – 1 Temmuz 2012 tarihleri arasında Yunanistan'ın Rethymno şehrinde düzenlenen "20 th Symposium of the International Committee for Pre-Ottoman and Ottoman Studies" konulu sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

² DVS, H. 1300, s. 164.

³ DVS, H. 1302, s. 351.

⁴ İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Ankara, 1995, s. 78.

Vilayeti'nce talep edilmiş ve talebi uygun görülmüştür.⁵ Fakat bu binanın da darülmualiminin olarak kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Çünkü daha sonraki kayıtlarda darülmualiminin binasının Ulu Camii doğu kapısında yer alan Hadim-i Terakki İbtidai Mektebi bitişiğinde olduğu belirtilmektedir.⁶

H.1301 (1883/1884) ve H.1302 (1884/1885) yıllarına ait vilayet kayıtlarından bu tarihlerde aktif olduğu anlaşılan darülmualiminin, muhtemelen ekonomik sıkıntılar nedeniyle daha sonra kapanmıştır. Çünkü 1887 yılına kadar, 1885'deki darülkurranın tamiri meselesi hariç, darülmualiminle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ayrıca, 1887'den itibaren ki belgelerde, "vilayet merkezinde açılacak darülmualiminin daimi masraflarının karşılanması" meselesinin tartışılması, mektebin ekonomik nedenlere kapatıldığı tezini güçlendirmektedir.

Diyarbakir Vilayeti, bir süredir kapalı olan darülmualiminin açılması için 1887 yılında yeniden harekete geçmiştir. Mektebin daimi masraflarını karşılamak üzere bir arayış içerisinde giren Diyarbakir Valisi Arif Bey, Maarif Nezareti'ne gönderdiği 28 Mart 1887 (16 Mart 1303) tarihli yazıda şu önerilere yer vermiştir:⁷

" Vilayet merkezinde açılacak darülmualimin ile on adet ibtidai mektebinin daimi masraflarına karşılık tutulan evkaf-ı münderiseden (harcama yapılacak kişi veya kurumlarından eser kalmamış vakıflar) bir şey hâsıl olmamakta ve vakıf fazlasından kifayet miktarı akçe elde etmek dahi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, bunlar için yıllık gerekli olan 36.000 kuruşun mutlaka erbabiyet nevinden olan vakıfların toplam gelirinden % 10 ve evladiyete meşrut vakıfların (kişinin evlatlarına vakfetmeyi şart koştuğu vakıflar) gelirinden % 5 alınması vilayetçe kararlaştırılmıştır. Ancak, söz konusu kararı bazı mütevelliler uygun görmediklerinden ya bu kararın uygulamaya konulması veyahut sözü edilen masrafın maarif gelirinin yedide bir ve dörtte birlik kısmından karşılanmasına izin verilmesi Meclis-i İdare kararıyla arz ve istizan olunur."

Maarif geliriyle ilgili öneriye değinmeyen Maarif Nezareti'ne göre, sözü edilen mekteblere başka taraftan gelir tedariki mümkün olmayıp, söz konusu vakıfların geliriyle ilgili kararın icrası ise mümkün ve maslahata muvafık olduğundan, Evkaf Nezareti'nce de onaylanması durumunda, gereğinin yapılması için Diyarbakir Vilayeti Evkaf Muhasebeciliği'ne emir verilmesi uygundur.⁸ Ancak, Maliye Nezareti'ne göre, maarife verilmesi gereken evkaf-ı münderisenin çeşidi ve mahiyeti ilgili yazılarda belirtilmiş olmasına nazaran bunların dışında vakıfların gelirine müdahale caiz değildir.⁹ Bu durumda, adı geçen mektebelerin masraflarına karşılık tutulan evkaf-ı münderiseden de bir şey hâsıl olmadığından ihtiyaçlarının mahallince karşılanması kararlaştırılmıştır.¹⁰ Böylece, mektebin daimi masraflarına karşılık bulunarak açılması için yaklaşık bir yıldır devam eden yazışmalar neticesiz kalmış ve mektebin açılışı dört buçuk yıl daha gecikmiştir.

⁵ BOA, MF. MKT, 88/36, Maarif Nezareti'nin 30 Ekim 1885 (19 Teşrinievvel 1301) tarihli yazısı.

⁶ BOA, ŞD, 222/12, Maarif Nezaretinin 8 Kasım 1906 (21 Ramazan 1324) tarihli tezkiresi.

⁷ BOA, MF. MKT, 93/107.

⁸ BOA, MF. MKT, 95/49, Maarif Nezaretinin 27 Nisan 1887 (3 Şaban 1304/15 Nisan 1303) tarihli yazısı.

⁹ BOA, MF. MKT, 95/49, Maliye Nezaretinin 23 Ekim 1887 (5 Safer 1305/10 Teşrinievvel 1303) tarihli yazısı.

¹⁰ BOA, MF. MKT, 96/106, 31 Ocak 1888 (17 Cemaziyülevvel 1305) tarihli yazı.

Artık mektebin daimi masraflarına dışarıdan karşılık bulmaktan vazgeçen Diyarbakir Vali Vekili Mektubi Süleyman Efendi, Maarif Nezareti'ne gönderdiği 24 Nisan 1893 (12 Nisan 1309) tarihli telgrafnamede; Diyarbakir Darümuallimini'nin tamir ve tefrişi için lüzumu keşifle tahakkuk eden 3000 kuruşun sarfi emrinin verilmesini istemiştir. Bu teklifi değerlendiren Meclis-i Kebir- i Maarif, maarif bütçesinde karşılığı ve emsali olup olmadığını Maarif Muhasebe İdaresi'ne sormuş ve olumsuz cevap almıştır.¹¹ Bunun üzerine Maarif Nezareti, Diyarbakir Vilayeti'ne 11 Temmuz 1893 (29 Haziran 1309) tarihli cevabi yazı göndererek, darümualliminlerin tefrişat masrafı için bütçede karşılık olmadığından ve ekserisi mahallerince tedarik olunan karşılıktan sağlana gelmekte olduğundan, söz konusu darümualliminin dahi vilayetçe hazırlanacak münasip bir karşılıktan tefrişi için gerekli şartların oluşturulmasını talep etmiştir.¹² Ancak tefrişatın hangi imkânlarla yapıldığı tespit edilememektedir.

Bütün mali zorluklara rağmen, Diyarbakir Darümuallimin Şubesi, Müslüman ibtidai ve sıbyan mekteplerine istenilen vasıflara haiz muallimler yetiştirmek üzere 8 Haziran 1893 (27 Mayıs 1309) tarihinde yeniden açılmıştır.¹³ Ancak, açılışının başlangıcında önceki maarif müdürü Necib Bey¹⁴ tarafından verilen bir takım vaatlerin neticesi olarak bir hayli talebe toplanmış olmasına rağmen, söz konusu vaatlerin daha sonra yerine getirilememesinden dolayı talebenin büyük bir kısmı dağılarak mektebin mevcudu 7-8 kişiye inmiştir.¹⁵

Bunun üzerine harekete geçen Diyarbakir Vilayeti Maarif Meclisi, konuyu müzakere ederek valilik aracılığıyla Maarif Nezareti'ne bir takım önerilerde bulunmuştur. Meclisin karar metninde şu hususlara yer verilmiştir:

“ Müslüman ibtidai ve sıbyan mekteplerine istenilen vasıflara haiz muallimler yetiştirmek üzere geçen sene burada dahi bir darümuallimin şubesi açılmış idiyse de, talebenin devam etmemesinden dolayı bugün muattal bir halde olup, mevcudiyetinden asla istifade olunamadığı tarafımızdan müşahede edilmiştir. Talebenin böyle devamsızlığına ve rağbetsizliğine ise darümualliminin ibtidai mektebi muallimi yetiştirmekten başka bir hususi imtiyazının olmaması sebep olduğundan merkez ve bağlı yerlerdeki mektep muallimlerinin ne teşvikle ve ne de zorlamayla darümuallimine muntazaman devam ettirilmeleri mümkün olmamıştır. Merkez sancağına bağlı kasaba ve köylerdeki mektep hocalarından 25 kişinin gönderilmesi hakkında geçende söz konusu kasabaların hükümetlerine yazılan valilik emrine dahi şimdiye kadar yalnız Derik kasabasından mazbatayla bir cevap gelmiştir. Bunda da Derik'teki bir hocanın nahiv dersi öğreten ulemadan ve diğer hocaların Türkçe bilmez cüheladan olduklarından bahisle darümuallimine giremeyecekleri beyan olunmuştur. Diğer yerlerden ise bu hususta bir cevap gelmemiştir. Şayet köy hocaları gönderilmiş olsa bile, doğal olarak beslenme ve barınma ihtiyaçları karşılanamayacağından zaruri olarak hemen geri dönecekleri ve firar edecekleri; çok dayanıklı ve kararlı olanların da iki üç aydan ziyade durmaya mecalleri kalmayacağı cihetle bundan da ciddi bir fayda sağlanamayacağı açıktır.

¹¹ BOA, MF. MKT, 172/118.

¹² BOA, MF. MKT, 174/130.

¹³ BOA, MF. MKT, 329/30; 195/77.

¹⁴ DVS, H. 1308, s. 32.

¹⁵ BOA, MF. MKT, 191/126.

İşte bu ve bunların tamamlayıcısı olan haller meclis-i acizanemizde mütalaa edilerek, darülmuallimine dâhil olacak talebeye hiç olmazsa ölmeyecek şekilde gıdalarını tedarik edecek kadar bir maaş tahsis olunmazsa bu mektebin varlığından asla istifade olunamayacağı ve sair tedbirlerle de talebe toplanamayacağı anlaşılmıştır. Bunun dışında, Dersaadet Darülmuallimini'nde olduğu gibi, mesela söz konusu mektebin tahsisatına aylık 600 kuruş daha zam olunursa bundan 20 talebeye 30'ar kuruştan maaş verilerek dönüşümlü olarak bütün sıbyan mektepleri hocalarının imkan dahilinde gerekli öğretim ve terbiyeleri kolay olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, ya bu surete müsaade veyahut darülmuallimin için şimdi uygun görülen maaş ve zaruri olağanüstü masrafların boş yere sarf edilmiş olmamak ve her zamanda varlığı lüzumlu olan böyle bir faydalı eserin devamına çare olmak üzere başka tedbirler alınması gerekli görülmüştür.”¹⁶

Diyarbakir Maarif Müdürlüğü, 1893 yılı sonları ile 1894 yılı başlarında darülmualliminden istenilen faydanın sağlanamamasını, talebenin yoksulluğunun yanı sıra, darülmuallimin mualliminin ehliyetsizliğine de bağlamış ve yerine iktidarlı bir muallimin atanmasını Maarif Nezareti'nden talep etmiştir.¹⁷

Bu iki durumu da değerlendiren Maarif Nezareti, Diyarbakir Vilayeti'ne gönderdiği 6 Ocak 1894 tarihli yazıda şu cevabı vermiştir:

“ Sair vilayetlerde bulunan darülmuallimin talebesine maaş tahsisinin emsali olmayıp, fakat oraca icab ettiğinde evkaf-ı münderise gelirinden munasib miktar karşılık bulunabildiği surette kâfi miktarda maaş tahsisi uygun olabilir.

Muallimin ehliyetsizliği maddesine gelince, sözü edilen muallim bütün mekteplerde istihdam edilen muallimlere denktir. Ayrıca, Dersaadet'te bulunan Darülmuallimin-i Rüşdiye'nin öğretimi daha sonra bir kat daha ıslah edilmiş ve ileride istenilen vecihle muallim yetiştirilmesi umulmuş olduğundan onun da o vakit icabına bakılır.

Sair vilayetlerde bulunan darülmualliminlerde dahi talebe maaşla tayin edilmemiş ve muallimler iktidarcı pek az farklı iken bu yolda gerileme eseri görülmemektedir. Bu nedenle, maarif müdüriyetince usul ve nizamına uygun olarak söz konusu mektebin terakkisi yolunda mesai sarf olunduğu ve valilik tarafından da gerekli yardım yapıldığı takdirde sair vilayetlerde görülmekte olan güzel neticelerin orada da meydana gelmesi tabiidir.”¹⁸

Maarif Nezareti'nden umduğunu bulamayan Diyarbakir Maarif Müdürlüğü, mektebin mevcudunu arttırarak mektebden beklenen faydayı sağlamak için kendi imkânlarıyla talebeye maaş bağlama yoluna gitmiştir. Maarif Müdürü Hüseyin Celal Bey bu konudaki çabalarını şöyle özetlemiştir:

“ 5'i Diyarbakir'in içinden, 5'i taşralı olup da Diyarbakir'de bulunanlardan ve 10'u bağlı bölgelerdeki talebeden olmak üzere 20 kişiye aylık 30'ar kuruş maaş tahsis olunmuş olduğundan bu defa talebenin devamı kuvvetle umulur. Sözü edilen

¹⁶ BOA, MF. MKT, 195/77, Diyarbakir Vilayeti Maarif Meclisi'nin 3 Ocak 1894(23 Cemaziyülâhır 1314) tarih ve 26 sayılı kararı.

¹⁷ BOA, MF. MKT, 191/126.

¹⁸ BOA, MF. MKT, 191/126, Maarif Nezaretinin 6 Ocak 1894 (28 Cemaziyülâhır 1311/25 Kânunuevvel 1309) tarihli yazısı.

maaş Diyarbakir Valisi Enis Paşa Hazretleriyle merkez naibi faziletli Fuad Bey'in ve maarif komisyonu azasının gayret ve himmetleriyle toplanan yardımdan karşılanmaktadır. Bugüne kadar toplanılan yardım 7000 kuruşa yakın olduğundan darülmuallimin şubesinin iki üç sene kadar devamını temin edebilecektir. Arz edilen muhterem zevatın sevindirilmesini bilhassa istirham eylerim.”¹⁹

Maarif müdürünün yukarıda sözü edilen zatların ödüllendirilmesiyle ilgili ricası, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 23 Temmuz 1896 (12 Safer 1314/11 Temmuz 1312) tarihli kararıyla uygun görülmüş ve kendilerine “Taltifname” yazılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Maarif Nezareti de mektebin talebe sayısının alınan tedbirler sayesinde 40'a çıkmasını, öğretimin temeli olan ibtidai mekteplerin ilerleme sebeplerinin ikmalî olarak görmüş ve takdir etmiştir (9 Ağustos 1896/29 Safer 1314).²⁰

Bu yıllarda, Diyarbakir kasabasında bulunan Hadim-i Terakkî İbtidai Mektebi bitişiğindeki binasında eğitim yapan Diyarbakir Dârülmuallimin-i Sıbyan Şubesi'nin, 1906 yılı ortalarında tamire ihtiyacı vardır. Bu nedenle, vilayetçe iki parça keşif kâğıdı²¹ ve rayiç pusulası hazırlanarak Maarif Nezareti'ne takdim edilmiştir. Nezaret mimarlığınca yapılan inceleme sonucunda söz konusu tamirin 8.017,5 kuruşa yapılabileceği belirtilip, bu masrafın, geçmiş yıllar maarif hissesi bakayası tahsilâtının mahalline ait kısmından bu yılın inşaat tertibine eklemeye yapılması suretiyle karşılanması teklif edilmiştir.²² Bu teklif Şura-yî Devlet'çe de uygun görülerek, 17 Mart 1907 (2 Safer 1325) tarihli iradeyle onaylanmıştır.²³

1907 yılına gelindiğinde, yukarıda anlatılan bütün çabalara rağmen, Diyarbakir Maarif İdaresi hala darülmualliminin performansından memnun değildir ve bundan dolayı da mektebin lağvedilmesini talep etmiştir. Maarif müdürlüğüne vekâlet eden idadi müdürü, mektebin içinde bulunduğu durumu 25 Kasım 1907 (19 Şevval 1325/12 Teşrinisani 1323) tarihli yazısında şöyle belirtmiştir:

“ Darülmuallimin şubesinin açıldığı tarihten beri iki sene muntazaman devam eden talebesi olmadığı gibi, müracaat edenler de imtihana yakın bir zamanda bir iki ay isbat-ı vücut ettikten sonra “ehliyetname” talep etmekte oldukları ve ikmal-i tahsil eylemedikleri; öğretim süresi olan iki sene devam ile “şahadetname” almak üzere mezkûr mekteb için talebe celb ve cem'i maksadıyla vilayet makamına defaatle yapılan müracaatlar üzerine vilayet tarafından merkez ve bağlı kazalara tesirli tebligatlar icra kılındığı halde yine müracaat eden bulunmadığı görülmüştür.

Açılan darülmuallimin muallimi ile hademesi adına beyhude maaş verilmiş ve terakkiyata öteden beri çalışıldığı halde ibtidai muallimleri maaşlarının 100 kuruştan ibaret olması cihetle rağbet-i umumiyeyi kazanamamış olan mektebin gelecekte dahi terakkisinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır.

¹⁹ BOA, MF. MKT, 329/30, Diyarbakir Maarif Müdürünün Maarif Nezaretine hitaben yazdığı 13 Haziran 1896 (2 Muharrem 1314/ 1 Haziran 1312) tarihli yazısı.

²⁰ BOA, MF. MKT, 329/30.

²¹ Keşifnameler belediye tarafından hazırlanmıştır(BOA, MF. MKT, 962/34).

²² BOA, ŞD, 222/12, Maarif Nezaretinin 8 Kasım 1906 (21 Ramazan 1324) tarihli tezkiresi.

²³ BOA, İ. MF, 1325. S. 2; BEO, 3017/226221.

Esasen darümualliminden şahadetnameyle mezun talebe olmamasından ve ehliyetname alanların dahi muallimliğe iktidarı görülememesinden dolayı boş olan ibtidai muallimlikleri için müsabaka icra edilerek, isbat-ı ehliyet edenlerin tayin edilmesi bu vilayetçe cari usul iktizasından bulunmuş olduğundan hazinenin zararına sebep olan ve devamına kesinlikle ihtiyaç görülmeyen mektebin lağvıyla ödeneğinin alıkonulması...²⁴

Vilayet maarif müdürünün mektebin kapatılmasıyla ilgili bu önerisi Maarif Nezareti'nce değerlendirilerek, ibtidai tahsilinin arzu edilen şekilde yapılması için yeni usulde talime muktedir muallim yetiştirmek üzere tesis edilmiş olan mektebin lağvının münasip olamayacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle, eskiden olduğu gibi öğretime devam ve itina ve mektebe talebe toplamak için vilayetçe ve maarif idaresince gerekli tedbirlerin alınması, vilayetin her tarafında gerekli teşviklerin yapılması ve Nezaret'in neticeden peyderpey haberdar edilmesi istenmiştir.²⁵

Görüldüğü gibi, yerel idareciler basit hesaplarla darümualliminin kapatılmasını arzularken, merkezi yönetim mektebin devamından yanadır. Çünkü burada esas olan az da olsa darümualliminin temel eğitimin gelişmesine katkıda bulunmasıdır.

Dârümuallimin, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yeniden tamir edilen sanayi mektebi binasına R.1325(1909/1910) yılında taşınmıştır.²⁶ Yeni binada, ibtidai ve rüşdî kısımlarını içeren bir dârümuallimin tesis edilerek²⁷, 1910 yılında eğitime başlamıştır.²⁸

Darümuallimin talebesinin muallimlik pratiğini geliştirmek üzere aynı yıl bir uygulamaya okulunun da açılması tasarlanmıştır. Bu çerçevede Diyarbakir Vilayeti'ne gönderilen 24 Ağustos 1910 (7 Şaban 1328/11 Ağustos 1326) tarihli yazıda; darümuallimine bitişik, rüşdiye ve ibtidaiye sınıflarından oluşan bir uygulama okulunun açılacağı belirtilmiş; bunun darümualliminin içinde, eğer mümkün değil ise civarında bir ev kiralanarak açılması istenmiştir.²⁹ 1918 yılına ait bir belgede uygulama (tatbikat) öğretmenlerinin kaydına rastlandığı halde,³⁰ bu okulun ne zaman ve nerede açıldığı tespit edilememektedir.

Büyük hazırlıklar yapılmak suretiyle eğitime başlayan darümuallimin-i rüşdiye kısmı, iki sene boyunca vilayet dâhilindeki ibtidai ve rüşdî mekteblere epeyce muallim yetiştirmiştir. Ancak, 1912 Ağustos/Eylül'ünde (1330 Ramazan), dârümualliminin rüşdiye kısmı lağvedilmiştir.³¹

Başta Diyarbakir olmak üzere bütün çevre illerin rüşdiye mekteplerine muallim yetiştiren dârümuallimin-i rüşdiye kısmının kapatılması büyük bir

²⁴ BOA, MF. MKT, 1032/39.

²⁵ BOA, MF. MKT, 1035/64, Maarif Nezaretinin 20 Ocak 1908 (16 Zilhicce 1325) tarihli yazısı.

²⁶ Dicle Gazetesi, No: 2, 20 Mart 1911 (19 Rebiyülevvel 1329), s. 2; Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 36.

²⁷ Dicle Gazetesi, No: 76, 4 Ekim 1912 (22 Şevval 1330), s. 3, Diyarbakir Dârümuallimini eski tarih ve coğrafya muallimi Ali Efendi'nin yazısı.

²⁸ BOA, MF. MKT, 1161/32; 1161/31; Dicle Gazetesi, No: 76, 4 Ekim 1912 (22 Şevval 1330), s. 3, Diyarbakir Dârümuallimini eski tarih ve coğrafya muallimi Ali Efendi'nin yazısı.

²⁹ BOA, MF. MKT, 1159/40. Bu yazı Konya, Kosova ve Ankara vilayetlerine de aynı tarihte gönderilmiştir.

³⁰ BOA, DH. UMVM, 21/50, Diyarbakir Vilayeti 1918 (R. 1334) Senesi Hususi Gelir ve Masraf Bütçesi.

³¹ Dicle Gazetesi, No: 76, 4 Ekim 1912 (22 Şevval 1330), s. 3, Diyarbakir Dârümuallimini eski tarih ve coğrafya muallimi Ali Efendi'nin yazısı.

yanlılık olarak kabul edilmiştir. Bu yanlışın önüne geçmek için, Diyarbakir maarif müdürü defalarca merkeze yazı yazarak söz konusu mektebin varlığının bölgedeki önemini anlatmıştır. Fakat buna rağmen mektebin rüşdiye kısmının kapatılması engellenememiştir.³²

1914 yılı sonlarında dârümuallimin binasının bazı kısımlarında ertelenemeyecek derecede acil bir tamirat ve onarıma ihtiyaç duyulmuştur. Ancak, Vilayet hususi bütçesinin 6. faslının 1. maddesindeki tahsisat bu iş için kifayet etmediğinden, 5. faslın 1. maddesindeki tasarruftan 4.586 kuruşun naklen tahsis ve sarfına, 30 Kasım 1914(12 Muharrem 1333) tarihli iradeyle izin verilmiştir.³³

Dârümuallimin binası, I. Dünya Savaşı sırasında bir süre askeriye tarafından hastane olarak kullanılmıştır.³⁴

1918 yılında kapatılan Diyarbakir Dârümuallimini,³⁵ 1921 yılında yeniden açılmıştır.³⁶ 1922 Ağustos ve Eylül'ünde ise buraya çok sayıda öğretmen ve idareci atanmıştır.³⁷

Diyarbakir Dârümuallimini ilk açıldığında dârümuallimin-i sıbyan şubesi statüsünde olup, öğretim süresi 2 yıldır. Uzun yıllar böyle devam etmesine rağmen, 1910 yılında darümuallimin bünyesinde rüşdiye kısmının açılması üzerine bu süre 6 yıla çıkarılmış; ilk üç yılı ibtidaîye, son üç yılı rüşdiye kısmını oluşturmuştur.³⁸ 1913-1914 öğretim yılında ise dört yıllık öğretim süreli bir mekteb haline getirilmiştir.³⁹

B. Muallim ve Talebe Durumu

1883-1918 yılları arasında açık olduğu tespit edilebilen mektebin bazı yıllara ait muallim ve talebe bilgisi aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1

Diyarbakir Dârümuallimini Personel ve Talebesi

YIL	MUALLİM	BEVVAB	HADEME	TALEBE ADEDİ
1883 ⁴⁰	-----	-----	-----	6
1884 ⁴¹	-----	-----	-----	6
1893 ⁴²	Abdullah Hilmi Efendi	-----	-----	-----
1894 ⁴³	Abdullah Hilmi Efendi	-----	-----	17

³² Dicle Gazetesi, No: 76, 4 Ekim 1912 (22 Şevval 1330), s. 3, Diyarbakir Dârümuallimini eski tarih ve coğrafya muallimi Ali Efendi'nin yazısı.

³³ BOA, İ. DH., 1333. M. 12; DH. UMVM, 21/21.

³⁴ BOA, DH. UMVM, 69/49, Diyarbakir Vali Vekili Faik Efendi'nin 24 Ocak 1920 (24 Kânunusani 1336) tarihli telgrafı.

³⁵ 2000'e Beş Kala Diyarbakir, Diyarbakır, 1995, s. 182.

³⁶ Cemil Öztürk, Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, İstanbul, 2005, s. 64.

³⁷ Cemil Öztürk, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara, 1996, s. 52.

³⁸ 2000'e Beş Kala Diyarbakir, s. 182

³⁹ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 34-35.

⁴⁰ DVS, H. 1301, s. 218.

⁴¹ DVS, H. 1302, s. 308.

⁴² BOA, MF. MKT, 158/20; 165/41.

1895 ⁴⁴	Abdullah Hilmi Efendi	-----	-----	-----
1896 ⁴⁵	-----	-----	-----	40
1898 ⁴⁶	Yunus Efendi	1	-----	19
1899 ⁴⁷	Osman Efendi	-----	1	9
1900 ⁴⁸	Osman Efendi	-----	1	9
1901 ⁴⁹	Osman Efendi/Mahmud Efendi ⁵⁰	-----	1	7
1902 ⁵¹	Mahmud Efendi/ Abdülvehhab Vehbi Efendi	-----	-----	13 ⁵²
1903 ⁵³	Abdülvehhab Vehbi Efendi	-----	1	3
1904 ⁵⁴	Abdülvehhab Vehbi Efendi	-----	-----	-----
1905 ⁵⁵	Abdülvehhab Vehbi Efendi	-----	1	9
1906 ⁵⁶	Abdülvehhab Vehbi Efendi	-----	-----	10
1907 ⁵⁷	Abdülvehhab Vehbi Efendi	-----	-----	-----
1908 ⁵⁸	Abdürrezzak Efendi	-----	-----	-----
1909/1910 ⁵⁹	-----	-----	-----	87
1912/1913	-----	-----	-----	68
1913/1914 ⁶⁰	-----	-----	-----	70

1. Muallim

Vilayet dahilinde yeniden açılması planlanan darümuallimin muallimliğine ilk olarak Nablus Rüşdiyesi eski muallimi Abdullah Hilmi Efendi'nin aylık 600 kuruş maaşla tayini, Meclis-i Kebir-i Maarif'çe münasip

⁴³ DVS, H. 1312, s. 117; BOA, MF. MKT, 192/125.

⁴⁴ BOA, MF. MKT, 266/12.

⁴⁵ BOA, MF. MKT, 329/30.

⁴⁶ DVS, H. 1316, s. 223; Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 1049.

⁴⁷ DVS, H. 1317, s. 315; Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1195.

⁴⁸ DVS, H. 1318, s. 37; Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1333.

⁴⁹ DVS, H. 1319, s. 129; Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 605.

⁵⁰ BOA, MF. MKT, 607/2.

⁵¹ BOA, MF. MKT, 618/86, 31 Mart 1902 (18 Mart 1318) tarihli ilan.

⁵² Mahmud Efendi döneminde okula kazandırılan talebedir. Bkz. Diyarbakir Gazetesi, No: ?, Yıl: 1894-1901.

⁵³ DVS, H. 1321, s. 242(Aynı tarihli Maarif Salnamesi'nde talebe adedi 10'dur.)

⁵⁴ BOA, MF. MKT, 267/4.

⁵⁵ DVS, H. 1323, s. 349.

⁵⁶ BOA, MF. MKT, 912/54; 267/4.

⁵⁷ BOA, MF. MKT, 267/4.

⁵⁸ BOA, MF. MKT, 267/4.

⁵⁹ Maarif-i Umumiye Nezareti İstatistik Mecmuası, R. 1333-1334, s. 5, 17.

⁶⁰ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 34-35.

görülmüş ve muhasebe kaydı yapılmıştır. Bu nedenle, işe başlama tarihinin bildirilmesi, bu tarihten itibaren maaşının verilmesi ve ilk maaşının yarısı ile mazuliyet aidatının kesilerek ilgili makamlara gönderilmesi hususuna gayret edilmesi, 15 Aralık 1892 tarihli yazıyla vilayetten talep edilmiştir.⁶¹ Henüz mekteb açılmadan mualliminin atanması kayda değerdir.

Darülmualimin muallimliğine tayin olunan Abdullah Hilmi Efendi, maaşının azlığından dolayı idadi mektebince de bir iki dersin uhdesine verilmesini istemiştir. Konu Meclis-i Kebir-i Maarif'e havale edilmiş ve alınan cevapta idadi mektebinde şimdilik açık muallimlik olmadığından ileride açılacak münasip bir muallimliğe seçileceği belirtilmiştir.⁶² Abdullah Efendi'nin atamasının vilayete bildirildiği tarihin üzerinden 3,5 aydan fazla bir zaman geçtiği halde muhtemelen göreve başlamadığı veya göreve başlama tarihinin Maarif Nezareti'ne bildirilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü vilayete gönderilen 3 Nisan 1893 (22 Mart 1309) tarihli telgrafnamede; Abdullah Efendi'nin Diyarbakir'e gelip gelmediğinin bildirilmesi istenmiştir.⁶³ Ancak, 11 Aralık 1893 tarihli bir vilayet yazısından 1893 yılı içinde göreve başladığı ve "Tercüme-i Hal Varakası"nın Nezaret'e gönderildiği görülmektedir.⁶⁴ Abdullah Efendi, yeni açılan darülmualliminde yaklaşık 2 ile 2,5 yıl arasında görev yaptıktan sonra Halep, Adana, Ankara veya Konya vilayetleri darülmualimin şubelerinden birine tayin edilmesini istemiştir. Ancak bu isteğinin yerine getirilemeyeceği 30 Mayıs 1895 (5 Zilhicce 1312) tarihli bir yazıyla ifade edilmiştir.⁶⁵ Bu nedenle, 1898 yılından önce bu görevinden ne zaman ayrıldığı bilinmemektedir.

Buradaki görevine tam olarak ne zaman başladığı bilinmeyen darülmualimin muallimi Yunus Efendi, ailesi Diyarbakir'in su ve havasıyla imtizaç edemediğinden 1898 yılında, buradan ayrılmak için talepte bulunmuştur. Talebi hem Diyarbakir Maarif Müdürü Celal Bey ve hem de Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından uygun görülerek, çoktan beri açık bulunan Mamuratülaziz Vilayeti dâhilindeki Besni Rüşdiyesi Muallim-i Evvelliği'ne 600 kuruş maaşla tayin edilmiştir.⁶⁶

Yunus Efendi'nin başka bir yere atanması nedeniyle boş kalan darülmualimin-i ibtidai şubesi muallimliğine, Diyarbakir İdadi Mektebi ikinci muavini olan Osman Efendi, idadi mektebindeki vazifesinden birisinin uhdesinde sürekli kalması şartıyla, tayin edilmesi için dilekçe vermiştir. Bu dilekçe, Diyarbakir Maarif Müdürlüğü'nün 11 Temmuz 1898 (29 Haziran 1314) tarihli yazısıyla Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Durum Meclis-i Kebir-i Maarif'te görüşülerek, Osman Efendi, isteği doğrultusunda, münhal bulunan darülmualimin muallimliğine 540 kuruş maaşla tayin edilmiş ve idadide açık bulunan 180 kuruşlu Türkçe dersinin ilaveten ve 250 kuruşlu tarih dersinin sürekli uhdesine verilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca, Osman Efendi'nin maaşında artış olmadığından yalnız

⁶¹ BOA, MF. MKT, 156/69, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi'nin 15 Aralık 1892 (25 Cemaziyülevvel 1310/3 Kânunuevvel 1308) tarihli yazısı.

⁶² BOA, MF. MKT, 158/20, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi'nin 10 Ocak 1893 (21 Cemaziyülâhr 1310/29 Kânunuevvel 1308) tarihli yazısı.

⁶³ BOA, MF. MKT, 165/41.

⁶⁴ BOA, MF. MKT, 192/125.

⁶⁵ BOA, MF. MKT, 266/12.

⁶⁶ BOA, MF. MKT, 396/49.

% 5 tekaüd ve % 1 mazuliyet aidatının kesilerek ilgili makama gönderilmesi ve yeminli değil ise yemin ettirilmesi istenmiştir.⁶⁷

Osman Efendi'nin uhdesindeki darümuallimin muallimliği asıl memuriyeti olduğu cihetle, idadi mektebindeki vazifesine karşılık aldığı maaştan % 5 tekaüdiye alınması icap etmeyip, yalnız % 1 mazuliyet aidatı kesilmesi ve şayet tekaüdiye kesilmekte ise bundan sonra kesilmeyip, kesilen miktarın da iade olunması lazım geleceği, Maarif Muhasebe-i Umumiye'ce 4 Nisan 1899 (23 Mart 1315) tarihli yazıyla ifade edilmiştir.⁶⁸ Görüldüğü gibi, tekaüd aidatı asıl maaştan, mazuliyet aidatı ise toplam maaştan her ay kesilmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, darümuallimin muallimliğine atanan Osman Efendi'nin uhdesine Türkçe ve tarih dersleri de ilaveten verilmişti. Ancak, Diyarbakir Maarif Müdürlüğü'ne vekâlet eden maarif muhasebe memuruna göre, tarih ve Türkçe derslerinin öğretim saati haftada 18'e ulaştığından darümuallimin öğretimine az vakit kalacağı cihetle tedrisatın istenilen şekilde yapılamayacağı tabiidir. Bu nedenle, ders saati Türkçe'ye göre daha az olan "Mevalid (Tabiat Bilgisi)" dersinin Türkçe'ye mukabil uhdesine verilmesi münasiptir.⁶⁹ Ancak Meclis-i Kebir-i Maarif'e göre, Osman Efendi, Darümuallimin-i Rüşdiye'den mezun olduğundan mevalid dersini tedrise iktidarı olup olmadığının anlaşılması için imtihana tabi tutulması gerekir.⁷⁰

Hakkında cereyan eden yazışmalardan haberdar olmayan Osman Efendi, konuyu öğrenince bizzat Maarif Nezareti'ne başvurarak, durumunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

"... mevalid dersine zaten talib olmadığım gibi, muhasebe memurunun malumatım olmayarak vaki olan inhası üzerine şerefle gelen emriniz gereği mevalid imtihanına girerek istenilen şekilde cevap versem bile, bu ders maaş bakımından Türkçe ve tarih derslerine muadil bulunmadığı cihetle 7-8 seneden beri hakikaten ciddi bir şekilde çalışmış ve Diyarbakir'de maarifin terakkisine oldukça hizmet etmiş olan duacınızın mağduriyetine sebep olacağından kabulde mazurum.

Sözü edilen derslerin haftalık öğretim saati 18'e varsa da, yevmiye isabet eden idadide 3 saatlik meşguliyet sabahtan saat 5'e kadar son bulunduğu malum-î âlinizdir.

Darümuallimine devam eden talebe zaten medrese talebesi olmak hasebiyle her gün öğleye kadar vakitlerini camilerde ders okumak ve hücrelerinde sonra tefennün ve tam eylemekle geçirmekte bulduklarından Diyarbakir'de darümualliminin açıldığı günden beri öğleden sonra mektebe devam edilmektedir. Bu nedenle, idadideki ders vazifem gibi, darümuallimin vazifesinin dahi geri kalmadığı malumdur.

⁶⁷ BOA, MF. MKT, 422/43, Maarif Nezareti'nden Diyarbakir Vilayeti Maarif Muhasebe Memurluğu'na (maarif müdür vekili) yazılan 12 Kasım 1898 (27 Cemaziyü'lâhır 1316/31 Teşrinievvel 1314) tarihli şukka.

⁶⁸ BOA, MF. MKT, 446/25.

⁶⁹ BOA, MF. MKT, 422/43, Diyarbakir Maarif Muhasebe Memuru'nun 6 Aralık 1898 (22 Receb 1316/24 Teşrinisani 1314) tarihli yazısı.

⁷⁰ BOA, MF. MKT, 422/43, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 24 Ocak 1899 (12 Ramazan 1316/12 Kânunusani 1314) tarihli ve 2909 numaralı kararı.

Maruzat- 1 daiyanem nezd-i âlilerince de rehin-i hakikat buyrulduğu takdirde eskisi gibi Türkçe ve tarih derslerinin uhdeme ilavesinin Nezaret-i Celile'den iltimas olunmasını istirham ederim.”⁷¹

Osman Efendi'nin ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, darümuallimin talebesi baştan beri okula yarım gün devam etmektedir. Bu durumun daha sonraki yıllarda darümualliminin başarısızlık sebeplerinden biri olarak görülmesi, aslında maarif muhasebe memurunun kaygısını doğrulamaktadır.

Buna rağmen, Osman Efendi'nin söz konusu yazısı üzerine konu yeniden vilayete sorulmuş ve özellikle idadi mektebi müdürünün görüşü alınmıştır. Mekteb müdürüne göre, bu muallim iktidar ve ehliyet sahibi olduğu ve mekteb talebesi dahi kendisinden hoşnut olduğu cihetle sözü edilen derslerin uhdesinde kalması uygundur.⁷² İdadi müdürünün böyle davranmasında, muhtemelen kendi okulundaki derslerin boş geçmesini istememesi etkili olmuştur. Çünkü aynı idadi müdürü, 12 Kasım 1901 tarihli yazısında⁷³; darümualliminin yılın on iki ayı kapalı olduğunu ve devam eden talebenin bulunmadığını belirterek Osman Efendi'nin muallimliğini bir nevi eleştirmiş ve hatta buraya asil muallim yerine, 100 kuruş maaşla vekâleten birilerinin atanmasını tavsiye etmiştir.

Hem idadi mektebi müdürünün görüşünü ve hem de Osman Efendi'nin yukarıda zikredilen ifadelerini dikkate alan Meclis-i Kebir- i Maarif, 24 Mayıs 1899 (13 Muharrem 1317/ 12 Mayıs 1315) tarihli kararla, Osman Efendi'nin, uhdesinden alınan Türkçe ve tarih derslerini hakkıyla öğreteceğini, şu anda açık olan bu iki dersin darümuallimin muallimliğini ifaya mani olmayacağını ve bahsi geçen derslerin yine Osman Efendi'nin uhdesine verilmesini uygun görmüştür.⁷⁴

Osman Efendi'nin söz konusu problemi şimdilik çözülsün de, vilayet maarif idaresiyle de zaman zaman arasının açıldığı ve maarif idaresinin darümuallimin-i ibtidaiye hakkında olan kötü muamele ve idaresine dair Maarif Nezaretine yazı yazdığı anlaşılmaktadır.⁷⁵

Osman Efendi, yukarıda belirtildiği gibi, bir taraftan kendi bireysel çıkarları için mücadele ederken, diğer taraftan da başta Diyarbekir olmak üzere taşra darümuallimin-i ibtidai şubelerinden mezun olan muallimlerin ve bu mekteplere devam eden talebelerin bazı haklarını ve ibtidai tahsilinin hangi şartlarda istenilen düzeye gelebileceğini gündeme getirmiştir. O'na göre; Dersaadet Darümuallimin-i Aliye'nin ibtidai kısmından mezun olan muallimler hem tahsil esnasında ve hem de görev zamanında askerlik hizmetinden muafırlar. Fakat bazı vilayet merkezlerinde açılan darümuallimin-i ibtidai şubelerinden şahadetnameyle mezun olup aynı şartlarda görev yapan ibtidai mektepleri muallimleri, maaşlarının azlığıyla beraber, askerlik hizmetiyle mükelleftirler. Bu durum, ibtidai mekteplerinde tedrisatı sekteye uğratacağı gibi, bu mekteplerin muallimliklerine muktedir talib tedarikine ve muallimlere menşe olan darümuallimine talebenin devamına da manidir. Bu nedenle, sözü edilen muallimler ile zaten medreseli

⁷¹ BOA, MF. MKT, 422/43, Diyarbekir Darümuallimin Muallimi Osman Efendi'nin 3 Nisan 1899 (22 Mart 1315) tarihli yazısı.

⁷² BOA, MF. MKT, 422/43.

⁷³ BOA, MF. MKT, 607/2, Diyarbekir İdadi Müdürü Mehmet Ali'nin Maarif Nezaretine yazdığı 12 Kasım 1901 (30 Teşrinievvel 1317) tarihli yazı.

⁷⁴ BOA, MF. MKT, 422/43.

⁷⁵ BOA, MF. MKT, 461/61.

oldukları cihetle kurala göre askerlik hizmetinden affa mazhar olup, darümuallimine devam edecek talebe dahi müsaadeye nail oldukları takdirde, darümuallimin ile ibtdai mektepleri muallimliklerine umumi bir rağbet hâsıl olacaktır.⁷⁶

Diyarbakır Darümualliminliği'nin özellikle muallimlerle ilgili önerisini dikkate alan Maarif Nezareti, diğer vilayetlerde olduğu gibi, Diyarbakır Vilayeti'nde de ibtdai mektepleri muallimleri hakkında "talebe-i ulum (yüksek dini ilimleri okuyan talebe)" gibi muamele olunması hususunda Seraskerlik makamına yazı yazmıştır. Seraskerlikten verilen cevapta; darümuallimin-i ibtdaiden şahadetnameyle mezun olan veya imtihanla şahadetname almaya hak kazanan askerlik çağına gelmiş kişiler hakkında talebe-i ulum gibi muamele olunması Maarif Nizamnamesi'nde yazılıdır. Fakat sıbyan mektepleri muallimlerinden şahadetnameleri yalnız maarif müdüriyetleri tarafından tasdikli olanlar hakkında da talebe-i ulum gibi muamele edilmek için şahadetnamelerinin mutlaka Maarif Nezareti tarafından dahi tasdiki lüzumu kararlaştırılmıştır.⁷⁷ Bunun üzerine, Meclis-i Kebir-i Maarif, Diyarbakır Vilayeti dahilinde öğretim yapan sıbyan mektepleri muallimlerine imtihanla verilecek şahadetnamelerin vali ve muhasebe memuru(maarif müdür vekili) tarafından tanzim edildikten sonra tasdik edilmek üzere Maarif Nezareti'ne gönderilmesi hususunun vilayete bildirilmesini kararlaştırmıştır.⁷⁸

Yukarıda görüldüğü gibi, Osman Efendi'nin darümuallimin muallimliği döneminde, darümuallimin talebesinin askerlikten muafiyeti hususunda yapılan teklifler Maarif Nezareti'nce kale alınmamış veya geçiştirilmiştir. Fakat yine de bu dönemde pes edilmemiş, bir süre sonra tekrar bu manada bir talepte bulunulmuştur. Diyarbakır Maarif Muhasebe Memuru'nun ilgili şukkasıyla (küçük tezkere) arz edilen bu talepte; " Vilayet merkezindeki darümuallimine kabul edilecek talebenin ilgili talimat gereğince yaşlarının 20'den aşağı olmaması esastır. Fakat tahsil esnasında talebenin isimlerine kur'a isabet ederek askere alınmakta olduklarından muktedir muallim yetiştirilemediği gibi, mektebe devam için rağbet dahi bulunamayacaktır. Rağbetin artması ve muktedir muallimler tedarik edilmesi 18 ve 19 yaşlarındaki talebenin kabulü ile 20 yaşında ellerine şahadetname verilerek köy sıbyan mekteplerine muallim tayin edilmelerine bağlıdır." ifadelerine yer verilmiştir. Ancak, Meclisi-i Kebir-i Maarif'e göre, darümuallimin talimatında yaşa ait giriş şartının o şekilde takdiri, tahsil dereceleri bakımından muallimlik mesleğinin takibine salahiyet zamanının girmesi maksadına dayandığından bu teklif hal ve maslahata muvafık olmayıp, mevcut talimata göre talebe kabul edilmesi gerekir.⁷⁹

R. 1312 (1896/1897) senesinden beri Diyarbakır'de muallimlik yapan Osman Efendi, 4 yıl boyunca, Diyarbakır'e 25 günlük mesafede bulunan memleketi Kastamonu'ya gidememiştir. Hem sıla-i rahim yapmak, hem keyifsiz olan aile efradını memlekete götürmek ve hem de bu kadar zamandan beri perişan kalan memleketteki işlerini düzene sokmak için, darümuallimin tatili kışa denk

⁷⁶ BOA, MF. MKT, 454/4, Diyarbakır Darümuallimin Muallimliğinin 8 Kasım 1899 (27 Teşrinievvel 1315) tarihli yazısı.

⁷⁷ BOA, MF. MKT, 454/4, Seraskerin 6 Mart 1900 (4 Zilkade 1317/21 Şubat 1315) tarihli tezkiresi.

⁷⁸ BOA, MF. MKT, 454/4, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 22 Nisan 1900 (8 Nisan 1316) tarihli kararı.

⁷⁹ BOA, MF. MKT, 454/4, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 29 Mayıs 1901 (15 Mayıs 1317) tarihli kararı.

geldiğinden⁸⁰, 1 aylık idadi tatiline 2 ay daha ilave edilerek bu süre içinde izinli sayılmak istemiştir.⁸¹ Bu talebi ilgili makamlarca değerlendirilerek, eğitim-öğretim zamanında yerine tayin edilecek vekile usulü dairesinde ve kendisine maaşının yarısı verilmek, hiçbir suretle vazifesine halel gelmemek üzere ve izin süresi bittiğinde vazifesinin başında bulunmadığı zaman istifa etmiş sayılmak şartıyla, tatil günleri de hesaba dâhil edilerek 3 aylığına izinli sayılması uygun görülmüştür.⁸²

İzne ayrılıp ayrılmadığı tam olarak tespit edilemeyen Osman Efendi, bir müddet sonra Çatalca İdadi Mektebi muavin-i salisliğine tayin edilerek, 29 Ekim 1901 (16 Receb 1319) tarihli telgrafnameyle yeni görev yerine hemen hareket etmesi istenilmiştir.⁸³

Osman Efendi'nin Çatalca İdadisi'ne atanmasından dolayı oluşan eğitim-öğretim boşluğunu doldurmak ve yeni muallim atanıncaya kadar vekâleten darümuallimin muallimliğini yürütmek üzere maarif muhasebe memuru tarafından 540 kuruş maaşla mahalli ulemadan Hüsreviye Müderrisi Mahmud Efendi görevlendirilmiştir. Ancak, buna itiraz eden idadi mektebi müdürüne göre, darümualliminin daimi talebesi olmak şöyle dursun hemen hemen yılın on iki ayı kapalı ve yalnız "itimadname (güven mektubu)" almak üzere imtihan günlerinde bir iki talebe mevcut olup istenilen istifade hâsıl olamamaktadır. Buna rağmen velev köy ibtidai mekteplerine muallim yetiştirmek gibi böyle cüzi bir istifadeye binaen olsun bu mekteb büsbütün kapatılamaz. Fakat bu memuriyet için aylık 100 kuruşa da iktifa edip hizmet ifa edebilecekler burada çoklukla mevcuttur ve Mahmud Efendi'nin de 100 kuruş maaşla tayini münasıptır.⁸⁴

İdadi müdürünün atamayla ilgili önerisini kabul etmeyen Meclis-i Kebir-i Maarif'e göre, darümualliminin şubesinin böyle kapalı bir halde bulunması nazar-ı dikkati celbeden ahvalden bulunduğu anlatılan şeyler gerçek midir? Mektebin adem-i terakkisine sebep nedir? Mektebin ilerlemesi neye bağlıdır? gibi durumların etraflıca mütalaa edilerek gönderilmesi hususunun Diyarbekir Vilayeti'ne bildirilmesi gerekir.⁸⁵

13 Şubat 1902 (31 Kânunusani 1317) tarihli yazıyla söz konusu karardan haberdar olan Diyarbekir valî vekiline göre, darümualliminin içinde bulunduğu durumu anlatan ifadeler doğrudur. Ancak, birkaç aydan beri muallimlik vekâletinde bulunan Mahmud Efendi'nin bütün gün muntazaman tedrisata devam ve vazifesini ifaya gayret ve ihtimam etmekte olması, darümualliminin tesisinden istenilen yüksek maksadın meydana gelmesini sağlamaya kâfidir. Ayrıca, şu anda müşahede olunan çalışmalar gelecekte daha ziyade darümualliminin terakkisine

⁸⁰ Bu tarihte yürürlükte olan "Bazı Vilayatta Ba-İrade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Darümuallimin-i Sıbyan Şubelerine Dair Talimat"a göre, vilayetlerdeki darümuallimin-i sıbyan şubelerinde sınavlar Receb ayının 15'inde başlayıp Şaban ayının ortasında sona erdirilecek ve Şevval ayının 10'na kadar okullar tatil edilecektir. (Bkz. Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 401). Bu hicri aylar dikkate alındığında darümualliminin bu yılki (H. 1318) tatilinin kışa denk geldiği görülmektedir.

⁸¹ BOA, MF. MKT, 553/7, Osman Efendi'nin 10 Şubat 1901 (20 Şevval 1318/28 Kânunusani 1316) tarihli maruzatı.

⁸² BOA, MF. MKT, 553/7, Maarif Muhasebe İdaresi'nin 30 Mart 1901 (17 Mart 1317) tarihli yazısı.

⁸³ BOA, MF. MKT, 588/7.

⁸⁴ BOA, MF. MKT, 607/2, Diyarbekir İdadi Müdürü Mehmet Ali'nin Maarif Nezareti'ne yazdığı 12 Kasım 1901 (30 Teşrinievvel 1317) tarihli yazı.

⁸⁵ BOA, MF. MKT, 607/2, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 30 Ocak 1902 (17 Kânunusani 1317) tarihli kararı.

hizmet edeceği cihetle, vuku bulan hizmetine mükâfaten Mahmud Efendi'nin memuriyet asaletinin tasdik edilmesine müsaade buyrulması gerekir.⁸⁶

Vilayetçe başarılı olduğu ifade edilen Mahmud Efendi, yaklaşık 4 aylık bir süre zarfında darümuallimin muallimliği vekâleten yürüttüğü halde, daha önce yerine asaleten Abdülvehhab Vehbi Efendi atandığı gerekçesiyle asaleti onaylanmamıştır.⁸⁷

Mualliminin Çatalca İdadisi'ne naklinden dolayı münhal kalan ve bir süre vekâleten yürütülen darümuallimin muallimliği ile idadi mektebi hesap ve Türkçe muallimliğine, darümuallimin-i rüşdiye mezunlarından olup 24 seneden beri bulunduğu memuriyetlerde güzel hizmeti müşahade edilen Lazkiye Sancağı İdadi Mektebi muallimlerinden Abdülvehhab Vehbi Efendi'nin⁸⁸ 860⁸⁹ kuruş maaşla tayini kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Mekatib-i İdadiye İdaresi ile Muhasebe ve Sicil Şubesinde gerekli işlemler yapıldıktan ve memuriyeti gazetelerle ilan edildikten sonra durumun ve adı geçen şahıs daha önce yemin etmemiş ise bu vesile ile yemin ettirilmesi lüzumunun Diyarbekir Vilayeti'ne; yeni memuriyet yerine gitmesi hususunun da Beyrut Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmesi Meclis-i Kebir-i Maarif'in 24 Şubat 1902 tarihli kararıyla kabul edilmiştir.⁹⁰

Abdülvehhab Vehbi Efendi'nin tayini Muhasebe Dairesi'nce de uygun görülerek, eski maaşına nisbetle şimdiki vazifesi olan darümuallimin muallimliğinin ilk maaşından fazlası olan 40 kuruşun ve geri kalanıyla tamamından % 1 kuruş "tekaüdiye ve mazuliyet" aidatının; ikinci maaşından dahi bir defaya mahsus olmak üzere % 5 kuruş harik(yangın) yardımının; ilaveten memuriyet olarak verilen Türkçe ve hesap muallimlikleri maaşı olan 320 kuruştan dahi bir kez % 1 kuruş mazuliyet aidatının kesilerek ilgili makama gönderilmesi; daha sonra işleyecek maaşlarından usulünce gerekli aidatın kesilmesi; işe başlama ile selefının ayrılma tarihlerinin bildirilmesi Maarif Nezareti'nce Diyarbekir Vilayeti'ne bildirilmiştir.⁹¹

Diyarbekir'e tayin edildikten sonra harcırah talebinde bulunan Abdülvehhab Vehbi Efendi'ye, kendi talebi ve dilekçesi üzerine Diyarbekir

⁸⁶ BOA, MF. MKT, 607/2, Diyarbekir Vilayeti Mektubi Kalemi'nin 23 Nisan 1902 (9 Nisan 1318) tarihli yazısı.

⁸⁷ BOA, MF. MKT, 607/2.

⁸⁸ R.1252 (1837/1838) yılında Bağdat'ta doğan Abdullah Vehbi Efendi, 29 Ağustos 1877 (17 Ağustos 1293) tarihli şahadetnameyle Darümuallimin-i Rüşdiye'den orta dereceyle mezun olmuştur. Maaşının ailesine yetmemesi nedeniyle daha yüksek maaşlı bir göreve atanma talebinde bulunan Abdülvehhab Efendi, Diyarbekir'e tayin edilmesi için Maarif Nezareti'ne gönderdiği 23 Aralık 1901 (12 Ramazan 1319/11 Kânunuevvel 1317) tarihli dilekçesinde şu hususlara yer vermiştir: " Köleleri sayenizde bundan 26 sene önce Darümuallimin-i Ali-i Feyz Mektebi'nden şahadetnameyle mezun oldum. Çocukluğumdan bu ana kadar memelik-i mahrusa-i şahanenin herbir noktasında kafî maaşla ailemin yokluğu zamanında istihdam olunup, ancak idare-i maslahat etmekte idim. Mesela, Musul Vilayeti dahilinde Kerkük, Basra Vilayeti dahilinde Necid Sancağı ile Zübeyr Kazası'nda, Beyrut ve Suriye Vilayetleri dahilinde dahi birçok sancak ve kazalarda istihdam olundum. İşin sonunda ve şimdi Beyrut Vilayeti'ne tabi Lazkiye Sancağı Mekteb-i İdadi-i Mülkisi'nde 500 kuruş maaşla muallim olarak ifa-yı vazife etmekteyim. Fakat şimdi ailemin çokluğu ve maaşının azlığı sebebiyle sıkıntı çekmekteyim. Binaenaleyh, bu kere münhal olduğumu duyduğum darümualliminin, liyakatım olmadan, bir iki ders ile müdürlük vazifesini uhde-i çakeraneme tevdi ile taltif ve sevindirilmem hususuna müsaade edilmesi..." Bkz. BOA, MF. MKT, 607/2.

⁸⁹ Bu paranın 540 kuruşu darümualliminin maaşı, 320 kuruşu ise Türkçe ve hesap muallimlikleri maaşıdır. Bkz. BOA, MF. MKT, 607/2.

⁹⁰ BOA, MF. MKT, 607/2, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 24 Şubat 1902 (16 Zilkade 1319/11 Şubat 1317) tarihli kararı.

⁹¹ BOA, MF. MKT, 607/2, Maarif-i Umumiye Nezareti Mektubi Kalemi'nden Diyarbekir Vilayeti'ne yazılan 3 Nisan 1902 (21 Mart 1318) tarihli yazı.

Darümuallimini muallimliğine tayin edildiği gerekçesiyle harcırah verilemeyeceği ifade edilmiştir.⁹²

Abdülvehhab Vehbi Efendi, Diyarbakir’de yaklaşık 6 yıl görev yaptıktan sonra başka bir yere tayin edilme isteğinde bulunduğundan, 1907 yılında, bu sırada münhal olan Kudüs-i Şerif Darümuallimini muallimliğine atanmıştır. Onun yerine idadi mektebinin 240 kuruş maaşlı 1. ve 2. seneler Türkçe, 80 kuruş maaşlı 1. ve 2. seneler hesap muallimlikleriyle 500 kuruş maaşlı darümuallimin muallimliğine toplam 820 kuruş maaşla Bursa Medrese-i Muallimin Müdürü Abdürrezzak Efendi⁹³ tayin edilmiştir. Bu nedenle, Abdülvehhab Vehbi Efendi’nin yeni görevine gönderilmesi ve ayrılışıyla yeni muallimin vazifesine başlaması tarihlerinin bildirilmesi, Maarif Nezareti’nce 25 Ekim 1907 (19 Ramazan 1325/13 Teşrinievvel 1323) tarihli yazıyla Diyarbakir Maarif Müdürlüğü’nden talep edilmiştir.⁹⁴

Diyarbakir Darümuallimin muallimliğine atanan Abdürrezzak Efendi’nin harcırah talebiyle ilgili dilekçesini dikkate alan Maarif Nezareti, Dersaadet’ten Diyarbakir’e kadar gerekli harcırahının, Mahalli İdare Meclisi’nin en kısa yol itibariyle alınacak mesafe mazbatasına uygun her saati 5’er kuruştan hesaplanarak elde edilecek miktardan, en son alınan karar gereğince, % 15 kuruşun tasarrufuyla % 5 kuruş Bab-ı Ali Teshilat Sandığı aidatının kesilerek merciine gönderilmesini ve geri kalanının ilgili şahsa verilmesini emretmiştir. Ayrıca, sözü edilen meblağın ilk tesadüf edeceği “Aylık Masraf Listesi”nin “Harcırah” sütununa yazılmasını ve adı geçen şahıstan alınacak senedin ispat evrakı olarak söz konusu listeye bitleştirilmesini istemiştir.⁹⁵ Fakat 1158 kuruş olarak tespit edilen harcırahın Maarif Nezareti’nin bu talimatından önce vilayetçe ödendiği anlaşılmıştır.⁹⁶

Abdürrezzak Efendi, darümuallimin-i ibtidaiye ve idadi mektebinde yaklaşık 6 ay çalıştıktan sonra, Bilecik Sancağı İdadi Mektebi hesap, coğrafya ve lisan-ı Osmanî muallimi Münir Nazmi Efendi’yle becayiş teşebbüsünde bulunmuş ve bu teklifi Diyarbakir Maarif Müdürlüğü’nce de uygun görülerek Maarif Nezareti’ne sunulmuştur.⁹⁷ Konuyu ele alan Mekatib-i İdadiye İdaresi’ne göre, Münir Nazmi Efendi’nin idadi mezunlarından ve Abdürrezzak Efendi’nin Darümuallimin-i Aliye Fünun Şubesi mezunlarından olmasına nazaran Abdürrezzak Efendi’nin Bilecik İdadisi’ndeki hesap, hendese ve Türkçe; Münir Nazmi Efendi’nin dahi Diyarbakir İdadisi’ndeki ahlak ve Türkçe derslerini öğretebilecekleri malumdur. Ancak, Abdürrezzak Efendi uhdesindeki Diyarbakir

⁹² BOA, MF. MKT, 664/28, Maarif Muhasebe-i Umumiye’nin 11 Eylül 1902 (29 Ağustos 1318) tarihli yazısı.

⁹³ Abdürrezzak Efendi, Haleb Mekteb-i İdadisi’nden birincilikle mezun olup, 300 kuruş maaşlı Türkçe, ilm-i eşya ve cebir dersleri muallimlikleriyle Urfa İdadisi’nde bir süre çalışmış ve tahsil müddetinin bitiminde sınavla Darümuallimin-i Aliye Edebiyat kısmına girmiş ve ikincilikle mezun olmuştur. Daha sonra 412 kuruş maaşlı tarih ve Fransızca muallimlikleriyle Karahisar-ı Salib İdadisi’nde iki seneye yakın güzel hizmet etmiştir. Bu hizmetinden dolayı 500 kuruş maaşla terfian Bursa’da yeniden tesis edilmiş olan Hamidiye Medrese-i Muallimin müdüriyetine tayin edilmiş ve bir yıldan fazla müdürlük görevinde bulunmuştur(Bkz. BOA, MF. MKT, 1096/41). Ancak, gençliği ve tecrübesizliği nedeniyle Hüdavendigâr Vilayeti’nin isteği üzerine bu görevden alınmış ve Diyarbakir Darümuallimin muallimliğine nakledilmiştir(Bkz. BOA, MF. MKT, 1014/26, Mekatib-i İdadiye İdaresi’nin 31 Ağustos 1907/18 Ağustos 1323 tarihli yazısı).

⁹⁴ BOA, MF. MKT, 267/4.

⁹⁵ BOA, MF. MKT, 1024/12, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî’nden Diyarbakir Maarif Müdürlüğü’ne gönderilen 27 Kasım 1907 (21 Şevval 1325/14 Teşrinisani 1323) tarihli telgraf.

⁹⁶ BOA, MF. MKT, 1024/12, Diyarbakir Maarif Müdürlüğü’nün 17 Aralık 1907 (4 Kânunuevvel 1323) tarihli yazısı.

⁹⁷ BOA, MF. MKT, 1044/4.

Darümuallimin muallimliğinin Münir Nazmi Efendi'nin uhdesine verilmesinin münasip olup olamayacağı kestirilemediğinden gereğinin yapılması için durumun Meclis-i Kebir-i Maarif'e bildirilmesi uygundur.⁹⁸ Verilen bilgiler doğrultusunda meseleyi müzakere eden Meclis-i Kebir-i Maarif, Münir Nazmi Efendi'nin idadi mezunlarından olmasına ve darümuallimin muallimlerinin darümuallimin-i rüşdiye ve âliye mezunlarından olması şart bulunmasına nazaran ilgili becayış dilekçesinin kabulünün mümkün olamayacağını belirtmiştir.⁹⁹

Becayış konusundaki talebi uygun görülmeyen Abdürrezzak Efendi, bu kez havası uygun ve sahile yakın olan başka bir yere tayin edilmek istemiş ve dilekçesinde şu hususlara yer vermiştir:

"...buranın suyu ve havasıyla imtizaç edemediğimden dolayı buraya varışından şimdiye kadar birtakım hastalıklara maruz kaldım. Ayrıca, idadi mekteplerde istihdam maksad-ı aliyesiyle Darümuallimin-i Aliye'den ve idadiden mezun oldum. Bunlara merhameten havası mutedil ve sahile yakın olan Haleb, Şam, Beyrut, İzmir ve Bursa vilayetlerinden birisinin, darümuallimin muallimi olmamak şartıyla, merkez idadileri muavin veya muallimliklerine ve olmadığı takdirde bu vilayetlere bağlı sancaklarda yer alan idadilerden birisinin muavin veya muallimliklerine terfi veya değişim suretiyle tayinime delalet olunması..."¹⁰⁰

Diyarbakır Maarif Müdürlüğü de, gerçekten Abdürrezzak Efendi'nin Diyarbakır'e geldiğinden beri hastalıkla hayat geçirmekte olduğunu ve bu nedenle uygun bir yere tayin edilmesine müsaade edilmesi yönünde görüş belirtmiştir. Ancak, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 17 Ocak 1909 (4 Kânunusani 1324) tarihli kararıyla, Abdürrezzak Efendi'nin talep ettiği yerlerde münhal vazife olmadığına cevaben kendisine bildirilmesi istenmiştir.¹⁰¹

1910 yılında darümuallimin-i rüşdiye kısmının açılmasının kararlaştırılması üzerine tek muallim uygulamasına son verilmiş ve branşlarına göre birçok yeni muallimin atanması için gazete ilanlarıyla yüksek okul mezunları aranmıştır. Mesela, 24 Eylül 1910 (20 Ramazan 1328/11 Eylül 1326) tarihli bir ilanda; "Diyarbakır, Ankara, Konya ve Üsküp'te bu sene açılacak darümuallimin-i rüşdiye kısımlarının ulum-ı tabiiyye ve ziraiyye derslerine Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından 1500'er kuruş maaşla birer muallim tayin olunacaktır. Talip olanların şahadetnameleriyle birlikte Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye İdaresi'ne müracaat etmeleri ilan olunur." ifadelerine yer verilmiştir.¹⁰²

Maarif Nezareti tarafından aynı tarihte Gazete İdaresi'ne gönderilen başka bir ilan metninde ise şu bilgiler yer almaktadır:

"Diyarbakır, Ankara, Konya ve Üsküp'te bu sene açılacak darümuallimin-i rüşdiye kısımlarının ulum-ı diniye, Arabî, tarih ve coğrafya, ulum-ı riyaziye, Fransızca ve Türkçe muallimliklerine talip olan mekatib-i âliye mezunlarının çoğalmasına binaen aralarında müsabaka imtihanı yapılarak, en

⁹⁸ BOA, MF. MKT, 1061/30, Mekatib-i İdadiye İdaresi'nin 19 Mayıs 1908 (6 Mayıs 1324) tarihli yazısı.

⁹⁹ BOA, MF. MKT, 1061/30, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 22 Haziran 1908 (23 Cemaziyülevvel 1326/9 Haziran 1324) tarihli kararı.

¹⁰⁰ BOA, MF. MKT, 1096/41, Diyarbakır Darümuallimin Muallimi ve İdadi Mektebi ahlak ve 1. , 2. seneler Türkçe Muallimi Abdürrezzak Efendi'nin Diyarbakır Maarif Müdürlüğüne yazdığı 4 Ağustos 1908 tarihli dilekçe.

¹⁰¹ BOA, MF. MKT, 1096/41.

¹⁰² BOA, MF. MKT, 1161/32.

ziyade ispat-ı ehliyet edenlerin tayini lazım gelir. Bu nedenle, bu muallimliklere talip olarak evvelce isimlerini Tedrisat-ı İbtidaiyye İdaresi'ndeki defter-i mahsusaya kaydettirenlerin 28 Eylül 1910 Çarşamba günü saat 6.00'da imtihan için Darülfünun'da hazır bulunmaları ilan olunur.¹⁰³

1910 yılı sonlarında, darümualliminin 1000 kuruş maaşlı olan Farisi muallimliği de münhaldır. Bu nedenle icra edilecek müsabaka imtihanına talip olanların, vilayet maarif idaresine müracaat etmeleri vilayet gazetesi aracılığıyla ilân edilmiştir.¹⁰⁴

İlanlarda belirtildiği şekilde, farklı yüksek okullardan mezun olan talebeler, Diyarbakır Darümuallimin-i Rüşdiye kısmına muallim olarak tayin edilmek için ellerindeki diplomalarla Maarif Nezareti'ne müracaat etmiş, açılan imtihanlarda birinciliği kazananlar seçilerek tayin edilmişlerdir. Bu zatlar, iki sene üstün bir gayretle görev yaparak, vilayet dâhilindeki ibtidaî ve rüşdî mekteblere epeyce muallim yetiştirmişlerdir. Ancak, 1912 Ağustos/Eylül'ünde (1330 Ramazan) dârümualliminin rüşdîye kısmının lağvedilmesiyle, ibtidaî kısmı muallimlerine sorulmaksızın yeni müdür ve ibtidaî muallimleri tayin edilerek, eski muallimler kendi başlarına bırakılmıştır.¹⁰⁵

Mağdur edilen eski muallimlerin sefalet ve perişanîyetlerinin daha fazla artmaması için maaşlarına uygun birer muallimliklere atanmaları vilayetçe talep edilmiştir.¹⁰⁶ Ancak taleplerinin tamamen gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemekle birlikte, mülga olan lisan-ı Osmanî muallimliği görevini yürüten mülkiye mektebi mezunu Abdülcelil Efendi'nin, bu sırada münhal olan Palu Sultanisi edebiyat muallimliğine tayin edildiği anlaşılmıştır.¹⁰⁷

Tablo 2

Diyarbakır Dârümuallimini 1913-1914(R. 1329-1330) Ders Yılı Memur, Muallim ve Müstahdem Mevcudu¹⁰⁸

Memur, Muallim ve Müstahdem					Muallimlerin Yaşları					İdare ve Tedris Heyetinin Maaşları			
Hey'et-i idare	Hey'et-i tedrisiye	Müstahdem-i saire	Hademe	Yekûn	20-25	25-30	30-40	40-50	50-60	500 kuruştan düşük	500-1000	1000-1500	1500-2000
4	8	2	12	26	3	4	3	-	-	3	8	1	-

¹⁰³ BOA, MF. MKT, 1161/31.

¹⁰⁴ Diyarbakır Gazetesi, No: 1689, 30 Aralık 1910 (27 Zilhicce 1328).

¹⁰⁵ Dicle Gazetesi, No: 76, 4 Ekim 1912 (22 Şevval 1330), s. 3, Diyarbakır Dârümuallimini eski tarih ve coğrafya muallimi Ali Efendi'nin yazısı.

¹⁰⁶ Dicle Gazetesi, No: 76, 4 Ekim 1912 (22 Şevval 1330), s. 3.

¹⁰⁷ BOA, DH. İD, 26-2/12

¹⁰⁸ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 36.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, Diyarbakir Dârümuallimini’nin 1913-1914 ders yılındaki memur, muallim ve müstahdem kadrosu 26 kişidir. Muallimlerin yaş ortalaması 30; maaşları ise 500 ile 1500 kuruş arasında değişmiştir.

Tablo 3

1913-1914(R. 1329-1330) Ders Yılında Mekteb Kadrosunda Bulunan Muallimlerin Menşe’leri¹⁰⁹

Dârüfünun Ulum-ı Edebiye Şubesinden	Halkah Ziraat Mektebinden	Dârümuallimin-i Âliyeden	Dârümuallimin-i İbtidaiyeden	Mekâtib-i İdadiyeden	Yekûn	1328-29 senesinde muallim sayısı	Her iki senenin farkı	Mülâhazat
1	1	6	1	1	10	7	3	Uhdesinde muallimlik bulunan müdür ve müdür muavini de bu tabloya dâhildir.

Tablo 3’te görüldüğü gibi, 1912-1913 ders yılında mektebin muallim sayısı 7 iken, 1913-1914 ders yılında bu sayı 10’a çıkmıştır. Mekteb muallimlerinin 6’sı Dârümuallimin-i Âliye’den; diğerleri ise her biri farklı yüksek okullardan mezundur.

Tablo 4

Diyarbakir Dârümuallimini 1913-1914(R. 1329-1330) Ders Yılı Tahsisatı¹¹⁰

Yıllık Tahsisat		Yekûn	1328-1329 Ders yılı tahsisatı	Her iki senenin farkı	Mekteb binasının kıymeti
Maaş	Masraf				
130. 200	164. 300	294. 500	226. 600	67. 900	80. 000

Tablo 4’te görüldüğü gibi, mektebin 1912-1913 ders yılı tahsisatı 226.600 kuruş iken, 1913-1914 yılında 294.500 kuruşa çıkmıştır. Bu tahsisatın 130.200 kuruşu muallim ve diğer personelin maaşı, 164.300 kuruşu ise masraftır. Mekteb binası mülk olup, kıymeti 80.000 kuruştur.

1914 yılında yürürlüğe giren İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu’yla, vilayetlerde bulunan dârümualliminlerin yönetim ve masrafları mahalli idarelere bırakılmıştır.¹¹¹ Böylece, bu mekteblerin tahsisatları vilayetlerin hususi bütçelerine

¹⁰⁹ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 37.

¹¹⁰ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 36.

¹¹¹ Öztürk, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme..., s. 33.

konulmuş ve bundan sonra vilayet gelirinden karşılanması sağlanmıştır.¹¹² Bu ise, bazı vilayetlerde umumi meclislerin bu okulların bütçelerine müdahale etmelerine zemin hazırlamıştır. Mesela, Diyarbekir Vilayeti Umumi Meclisi, Diyarbekir Yatılı Dârümuallimin-i İbtidaîsi'nin 1914 mali yılı hususi bütçesinde yer alan maaş ve sair masraflarını gözden geçirerek, sanayi-i nefise ve Farisi muallimliği maaşı için aylık 600 kuruş ilave etmiş; talebinin elbise bedeli olan 40.000 kuruşu ise hususi bütçeden çıkartmıştır.¹¹³

Maarif Nezareti, 1910 yılından itibaren taşra darümuallimin-i ibtidailerin programlarını yeniden tadil ve ıslah etmeye başlamıştır.¹¹⁴ 1915 yılında yayınlanan Darümuallimin ve Darümuallimat Nizamnamesi'yle İstanbul Darümuallimin-i Âli İbtidai Şubesi'nin müfredatının bütün darümuallimin-i ibtidailere uygulanması kararlaştırılmıştır.¹¹⁵ Yenilenen bu programların ders yılının başlangıcını teşkil eden 14 Eylül 1915 (Rumi olarak Eylülün başı) tarihinden itibaren tatbiki maksadıyla, sair vilayetlerde yapıldığı gibi, Diyarbekir Darümuallimini'nde dahi, tasdik edilmek üzere olan hususi bütçede mevcut "Darümuallimin Maaşat Tahsisatı" toplamı aynı kalmak üzere, bazı muallimliklerin maaşları arttırılmış ve sırf unvan itibariyle bazı muallimlikler de lağv veya yeniden ihdas olunmuştur. Ancak encümen-i vilayet buna itiraz ederek, yeni darümuallimin kadrosunun tatbik edilmemesine, muallimin unvanlarının değiştirilmemesine ve muallimine eskiden olduğu gibi maaş verilmesine karar vermiştir. Bu duruma çok sinirlenen maarif nazırına göre, İdare-i Vilayat ve Tedrisat-ı İbtidaiye kanunları gereğince değişiklik hakkı kendi bakanlığına ait olan darümuallimin memur ve muallimlerinin, memleketin ihtiyacına ve zamanın icabına göre tadil ve ikmal olunacak programların tatbiki gayesiyle, gerek görüldüğünde tecziye veya taltif ve tebdilleri zaruridir. Bu gibi hususta vilayet encümenlerinin müdahalesi darümualliminlerin ve dolayısıyla maarif-i ibtidaiyenin umumileşme ve terakkisine darbe vuracaktır. Bu nedenle, sair vilayetlerde cereyan ettiği gibi, oraca da gönderilen kadronun hemen kabulü ve lüzumunun icab edenlere telgrafla tebliği gerekir.¹¹⁶

Görüldüğü gibi, yukarıda belirtilen 1914 yılındaki düzenlemeden sonra, Diyarbekir mahalli idaresi zaman zaman darümualliminin muallim kadrosuna ve maaşlarına müdahale etmiştir.

Kanunda yeri olmasına rağmen, bazı yerlerde, görevini layıkıyla yerine getiren memurların fazla maaşla ödüllendirilmesinden kaçınılmıştır. Bunun üzerine, Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti harekete geçerek bütün vilayetlere bir yazı göndermiştir. Buna göre, taltife şayan olan muallimlerin sevindirilmesine ve terfi etmesine Vilayet Umumi Meclisi ve Encümenleri engel olmayacak; görevini hakkıyla yerine getiren memur ve muallimler, hususi bütçenin diğer fasıl ve maddelerinden aktarma yapılmak suretiyle fazla maaşla

¹¹² BOA, DH. İD, 139/16, Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye İdaresi'nin 28 Aralık 1913(15 Kânunuevvel 1329) tarihli tahriratu.

¹¹³ BOA, DH. İD, 139/16, Diyarbekir Vilayeti'nin 10 Şubat 1914(14 Rebiyülevvel 1332/28 Kânunusani 1329) tarihli tahriratu.

¹¹⁴ Öztürk, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme..., s. 32-33.

¹¹⁵ Öztürk, Türkiye'de Düünden Bugüne..., s. 18.

¹¹⁶ BOA, DH. UMVM, 68/48, Maarif-i Umumiye Nazırının Dâhiliye Nezaretine yazdığı 10 Kasım 1915 (2 Muharrem 1334/28 Teşrinievvel 1331) tarihli yazı.

mükâfatlandırılacaktır.¹¹⁷ Ancak bunun pratikte pek uygulanmadığı görülmektedir. Mesela, 1917(R.1333) yılı ortalarında, Maarif Nezareti tarafından düzenlenen ve Diyarbakir'e gönderilen dârümuallimin kadrosunda; ulûm-ı tabiiyye (tabiat bilgisi) muallimi maaşından 100 kuruş indirilip ulûm-ı hikemiye (felsefe bilgisi) muallimliği maaşına eklendiği bildirildiği halde, bütçe müfredat ve defterlerinde bu düzenlemenin yapılmadığı gerekçesiyle, Vilayet Umumi Meclisi'nce kabul edilmemiştir.¹¹⁸

1918(R.1334) yılı başlarında, vilayet hususi bütçesinden maaş alan muallimlerin maaşlarına % 50 oranında zam yapılmasına dair kanun çıkarılmıştır. Ancak, Muhasebe-i Hususiye Müdüriyeti, bunun için gerekli olan 200.000 kuruşun karşılığının hususi bütçede mevcut olmadığını ve diğer fasıl ve maddelerden nakledilmek suretiyle karşılanmasının da mümkün görülmediğini belirtmiştir. Bu nedenle de, sözü edilen miktarın genel bütçeden sağlanmasını teklif etmiştir.¹¹⁹ Söz konusu teklifin büyük ölçüde kabul edildiği görülmektedir.

2. Talebe

Diyarbakir Darümuallimin-i İbtidai Şubesi, zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte, 1883 ile 1914 yılları arasında talebe almaya devam etmiştir. Bu mektebin talebesi diğer mekteplerinkinden farklı olup, hem 20 yaş ve üstü gençleri ve hem de vilayet dâhilinde görev yapan farklı yaşlardaki sıbyan mektepleri muallimlerini kapsamıştır.

Önceki yıllara ait bilgilere ulaşılamamakla birlikte, mektebin 1900-1901(R.1316-1317) ders yılı açılışı resmi vilayet gazetesi aracılığıyla ilân edilmiştir. Bu ilânda; şahadetnamesiz ve şahadetnameleri tasdiksiz olan sıbyan ve ibtidaî mektepleri muallimleri ile yeniden girmeye talip olanların ellerindeki "Tezkere-i Osmaniye"leriyle beraber dârümuallimine müracaatla kayıt yaptırılmaları ifade edilmiştir.¹²⁰

Vilayete bağlı olan bütün nahiye ve köylerdeki sıbyan ve ibtidaî mektebi muallimlerinden dârümuallimin şubesi "şahadetname" veya "itimadname"si olmayanların celbiyle bir müddet dârümuallimine devam ettirilerek şahadetname veya itimadname verilmesi, Maarif Nezareti'nin çok sayıdaki emirlerinin gereğidir. Böylece bütün sıbyan ve ibtidaî muallimleri belirli bir öğretmenlik eğitiminden geçmiş olacaktır.¹²¹

Mekteb muallimliği vekâletine tayin edilen maarif meclisi azasından Müderris Mahmud Efendi'nin, tayin tarihinden itibaren gösterdiği olağanüstü gayret neticesinde az bir müddet zarfında 13 talebe yeniden mektebe kayıt yaptırarak eğitimini devam ettirmiştir. Ayrıca, merkeze bağlı nahiye ve köylerdeki muallimlerin çoğu dârümuallimine müracaat ederek itimadname alma talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine, maarif müdürlüğü harekete geçerek, vilayet

¹¹⁷ BOA, DH. UMVM, 67/21, Dâhiliye Nezareti'nin 5 Nisan 1917 (12 Cemaziyülâhır 1335) tarihli umumi tahrirati.

¹¹⁸ BOA, DH. UMVM, 21/43, Diyarbakir Vali Vekili Bedreddin Bey'in 7 Temmuz 1917 tarihli tahrirati.

¹¹⁹ BOA, DH. UMVM, 45/3.

¹²⁰ Diyarbakir Gazetesi, No: 1219, 12 Şubat 1901 (22 Şevval 1318/30 Kânunusani 1316)

¹²¹ Diyarbakir Gazetesi, No: ?, Yıl: 1894-1900.

dâhilindeki sancak ve kazalara bağlı olan nahiyeye ve köylerde şahadetname ve itimadnamesi olmayan sıbyan ve ibtidaî mektebi muallimlerinin darülmuallimine müracaat etmeleri için sancak ve kazaların mutasarrıf ve kaymakamlarına tebligat göndermiştir.¹²²

Yapılan tebligatlar sonucunda, rüşdiye ve idadi mekteplerinden şahadetnameyle mezun olan kişiler darülmuallimine kayıt yaptırmış ve derslere devam etmişlerdir. Mekteb muallimliğine göre, tahsil müddetlerini tamamlamadıkları halde imtihana girip darülmuallimine ait derslerin yarısından fazlasından orta ve daha yüksek derecede puan kazanmış olan bu kişilerin doğal olarak şahadetname almaya hakları vardır. Fakat maarif müdürlüğü, bu şahıslara şahadetname mi yoksa ehliyetname mi verileceğine dair darülmuallimin talimatında bir açıklık görülmediği gerekçesiyle durumu Maarif Nezareti'ne bildirmiştir.¹²³ Konu Meclis-i Kebir-i Maarif'te görüşülerek, vilayet merkezindeki darülmuallimin şubesine devam ile programı gereğince zorunlu olan dersleri tahsil etmiş kişilere, sair ibtidaî mektepleri muallimlerine verilmekte olduğu gibi, "ehliyetname" verilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁴

Darülmuallimin'in 1900-1901 (R.1316/1317) ders yılında yapılan umumi imtihanlarında ehliyetname almaya muvaffak olan Ahmed Mithat, Ahmed Tahir ve Mehmed Emin efendilerin üç parça ehliyetnameleri tasdik edilmek üzere Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir.¹²⁵ Yapılan incelemede, Tahir Efendi'nin ehliyetnamesinin arkasında yazılı olan "Tezkere-i Osmaniye" suretine nazaran doğum tarihi R.1302 olduğu ve bu hesaba göre adı geçen şahsın talimatta¹²⁶ yazılı ilgili madde hükmüne aykırı olarak mektebe kabul edildiği anlaşılmış olduğu cihetle bu ehliyetnamenin hükmü olamayacağından iptal edilmiştir. Diğer iki ehliyetname de ne vilayet makamı ve ne de maarif müdüriyetini ifa eden memur tarafından tasdik edilmediğinden muamelece noksan bulunmuş ve eksiklikleri giderilmek üzere vilayete iade edilmiştir. Ayrıca, bundan sonra talimat haricinde darülmuallimin şubesine talebe kabul olunmaması yönünde vilayete emir verilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁷

Maarif Nezareti'nin 25 Nisan 1905 (12 Nisan 1321) tarihli yazısı doğrultusunda, Diyarbekir Darülmuallimin-i Sıbyan Şubesi'nin açılışından o güne kadar mezun olup, "şahadetname" veya "ehliyetname" almış olan talebenin sayısı ile o zamana kadar istihdam olunup olunmadıklarının isim ve künyelerini belirten bir çizelge Vilayet Maarif Müdürlüğü'nce hazırlanmış ve Nezaret'e takdim edilmiştir.¹²⁸ Maarif Nezareti'nin bu uygulaması hem darülmualliminin başarısını ölçmekte, hem de temel eğitime, öğretmenlerin yetiştirilmesine ve istihdamına verilen önemi göstermektedir.

¹²² Diyarbekir Gazetesi, No: ?, Yıl: 1894-1901.

¹²³ BOA, MF. MKT, 556/29, Diyarbekir Maarif Muhasebe Memurunun 12 Şubat 1901 (30 Kânunusani 1316) tarihli yazısı.

¹²⁴ BOA, MF. MKT, 556/29, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 21 Nisan 1901 (9 Nisan 1317) tarihli kararı.

¹²⁵ BOA, MF. MKT, Diyarbekir İdadi Müdürü ve Vilayet Maarif Müdürü Vekili Mehmed Ali'nin 8 Mart 1902 (28 Zilkade 1319/23 Şubat 1317) tarihli yazısı.

¹²⁶ Tahir Efendi bu tarihte 16 yaşlarındadır. Hâlbuki taşra darülmuallim-i sıbyan şubelerine alınacak talebeler 20 yaşından küçük olmayacaktır. Bkz. "Bazı Vilayatta Ba-İrade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Darülmuallimin-i Sıbyan Şubelerine Dair Talimat", Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 400; BOA, MF. MKT, 454/4.

¹²⁷ BOA, MF. MKT, 624/16, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 8 Nisan 1902 (26 Mart 1318) tarihli kararı.

¹²⁸ BOA, MF. MKT, 912/54.

Diyarbakır Darülmualimin-i Sıbyan Şubesi'nden mezun olanlara verilen şahadetnameler İstanbul'da bastırılarak vilayete gönderilmiştir. Mesela, 1906 yılına ait bir kayıttaki mevcut talebenin tahsilini tamamlaması durumunda verilmek üzere şimdilik 10 nüsha şahadetnamenin gerekli olduğu belirtilmiş ve durum Nezaret'e bildirilmiştir.¹²⁹

Mektebin 1910-1911(R.1326-1327) öğretim yılı umumi imtihanı, 5 Temmuz 1911(22 Haziran 1327) tarihinde sona ermiştir. Talebelerin bilgi düzeyi memnuniyet verici ve takdire şayan görülerek, aldıkları notlar okunduktan sonra mektep tatil edilmiştir.¹³⁰

Dârülmualimin'in 1912-1913 ders yılı ödül dağıtım töreni, 10 Temmuz 1913 (5 Şaban 1331) Perşembe günü mektebin büyük salonunda yapılmış ve talebeye mükâfat verilmiştir. Talebenin bir yıllık çalışmasının bedeli olarak allı pullu kitaplar hediye edilmiştir.

Ödül töreninde bütün talebeler tarafından dârülmualimin marşı okunduktan sonra, maarif müdürü açılış konuşmasını yapmıştır. Bu konuşmasında; talebenin çalışma ve gayretinden, tahsilin öneminden bahsetmiş ve valinin teşrifinden dolayı kendisine teşekkür etmiştir. Dârülmualimin Müdürü Mustafa Bey ise mektebin bir senelik raporunu okumuştur.¹³¹

Tablo 5

Diyarbakır Dârülmualimini 1913-1914 Ders Yılı Talebe Mevcudu¹³²

Ders yılı içinde kaydedilen talebe								Yekûn 1328-29 senesinde kaydedilen talebe	Her iki senenin farkı	Ders yılı içinde mektebi terk edenler								Yekûn 1328-29 senesinde mektebi terk eden.	Her iki senenin farkı		
Müslim		Rum		Ermeni		Musevi				Müslim		Rum		Ermeni		Musevi					
L	N	L	N	L	N	L	N			L	N	L	N	L	N	L	N				
50	-	-	-	5	-	-	-	55	16	39	23	-	1	-	5	-	-	-	29	6	23
İmtihan öncesinde mevcut talebe								Yekûn senes inde mevc talebe	Mektebi terk etme sebepleri				Talebenin sınıfa taksimi								

¹²⁹ BOA, MF. MKT, 912/54, Diyarbakır Maarif Müdürünün 22 Ocak 1906 (26 Zilkade 1323) tarihli yazısı.

¹³⁰ Diyarbakır Gazetesi, No: 1715, 21 Temmuz 1911 (24 Receb 1329).

¹³¹ Dicle Gazetesi, No: 96, 15 Temmuz 1913 (10 Şaban 1331), s. 3.

¹³² Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 34-35.

Müslim		Rum				Ermeni				Musevi				Hastalık	Diğer sebepler	Birinci sınıf	İkinci sınıf	Üçüncü sınıf	Dördüncü sınıf		
L	N	L	N	L	N	L	N	L	N	L	N	L	N								
65	-	1	-	4	-	-	-	-	-	70	68	2	7	-	3	-	19	29	20	21	-

Tablo 5’te görüldüğü gibi, 1912-1913 ders yılında mektebe kaydedilen talebe sayısı 16, mektebi terk eden 6 iken; 1913-1914’te kayıt yaptıran 55, mektebi terk eden 29 kişidir. Mektebi terk etme sebeplerinin başında hastalık, ihraç ve diğer sebepler gelmektedir. İmtihan öncesinde mektebin talebe mevcudu; 1912-1913 ders yılında 68, 1913-1914’te 70’tir. Mevcut talebenin 29’u birinci sınıfta, 20’si ikinci sınıfta ve 21’i üçüncü sınıfta olup, dördüncü sınıfta talebe bulunmamaktadır. Çünkü şimdiye kadar üç yıl olan eğitim süresi, bu ders yılında dört yıla çıkarılmıştır. Mektebe devam eden talebelerin büyük çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, Rum ve Ermeni cemaatlerine mensup olanlar da vardır. Ayrıca, talebelerin tamamı yatılıdır.

Tablo 6

Diyarbakir Dârümuallimini 1913-1914(R. 1329-1330) Ders Yılı Umumi İmtihan Sonuçları¹³³

Şahadetname alanlar									1328-29 senesinde şahadetname alanlar	Her iki senenin farkı	Terfi-i sınıf edenler								Yekün	1328-29 senesinde terfi edenler	Her iki senenin farkı	
Müslim											Müslim		Rum		Ermeni		Musevi					
L	N	L	N	L	N	L	N	-	-	-	L	N	L	N	L	N	L	N	-	-	-	
-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	24	49	-	1	-	3	-	-	-	53	27	26	
Terfi-i sınıf edemeyenler									Ye	kû	ne	sin	de	se	ne	na	Talebe pederlerinin sıfat ve sanatı					

¹³³ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 34-35.

Müslim																						
	L	N	L	N	L	N	L	N			Ulemedan	Sınıf-1 Ruhaniyeden	Me'murinden	Fen mesleğinden	Tüccardan	Sanatkarandan	Zira'adan	Sınıf-1 saireden	Yekûn	Mülâhazat		
16	-	-	-	1	-	-	-	17	17	-	2	1	20	-	3	3	4	37	70	*		

* Dördüncü sınıf teşkilinden dolayı şahadetname verilmemiştir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, 1912-1913 ders yılı sonunda bir üst sınıfa geçen talebe sayısı 27 ve şahadetname alan 24 kişi olduğu halde; 1913-1914 ders yılı sonunda bir üst sınıfa geçen talebe sayısı 53 olup, mektebin eğitim süresinin dört yıla çıkarılması nedeniyle, şahadetname alan talebe yoktur. Her iki ders yılında sınıfını geçemeyen talebe sayısı ise 17'dir.

Yine tablodaki istatistiklerden anlaşıldığına göre, mektebe devam eden talebelerin sayısı 70 olup, bunlardan 20'sinin ailesi memur; geriye kalanların aileleri ise genellikle ulema, ruhani sınıfı, tüccar, sanatkâr, ziraatçı ve sair meslek gruplarındandır.

Padişahların tahta çıkış ve doğum günleri ile sair nedenlerden dolayı düzenlenen törenlere dârülmualimin talebeleri de katılmışlardır.¹³⁴

1900'lerde öğrencilerin ihtiyaç duyduğu bazı ders araç-gereçleri merkezden gönderilmiştir. Mesela, Diyarbakir Darülmualimini'nin talep ettiği iki parça Anadolu ve Rumeli-i Şahane haritalarının 120 kuruş olan bedelleri vilayet maarif bütçesinin "tesisat" kısmından karşılanarak nakden Nezaret'in veznesine gönderilmesi şartıyla, satın alınarak ulaştırılacağı ifade edilmiştir.¹³⁵

Sonuç

Diğer vilayetlerde olduğu gibi, Diyarbakır'da da öğretmen yetiştirme alanındaki ilk önemli adımlar 1880'li yıllarda atıldı. H.1300(1882/1883) yılı kayıtlarında açılmak üzere olduğu ifade edilen Diyarbakir Dârülmualimin-i Sıbyan Şubesi, Vali Samih Paşa tarafından H.1301 (1883/1884) yılında şehir merkezinde açılarak eğitimdeki yerini aldı. Ancak, bir iki sene öğretime devam ettikten sonra, tespit edilemeyen sebeplerle, 1893 yılına kadar kapalı kaldı ve bu tarihte yeniden açıldı.

İlk açıldığında hangi binada öğretime başladığı tespit edilemeyen darülmualimin, daha sonra uzun yıllar Hadim-i Terakki İbtidai Mektebi bitişiğindeki binasında öğretime devam etti. Ancak, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1910'da Diyarbakir Hamidiye Sanayi Mektebi binasına taşınarak orada

¹³⁴ Diyarbakir Gazetesi, No: 1749, 2 Mayıs 1912 (15 Cemaziyülevvel 1330).

¹³⁵ BOA, MF. MKT, 526/49, Maarif Muhasebe-i Umumiye'nin 3 Eylül 1900 (21 Ağustos 1316) tarihli tezkiresi.

“ibdidai” ve “rüşdiye” şubeleri şeklinde iki kısımda eğitime başladı ve 1912’ye kadar devam etti. 1912 yılında rüşdiye kısmı kapatılan ve I. Dünya Savaşı yıllarında bir süre askeri hastane olarak kullanılan mektep, 1918 yılına kadar açıktı. Bu tarihten itibaren üç yıl kapalı kaldı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yeniden öğretime başladı.

1910 yılına kadar tek muallimle öğretim yapan mektebin tespit edilebilen ilk muallimleri Abdullah Hilmi, Yunus, Osman, Mahmud, Abdülvehhab Vehbi ve Abdürrezzak efendilerdir. Genellikle Maarif Nezareti tarafından asaleten atanan muallimler bir müddet burada kaldıktan sonra, çoğu zaman kendi istekleri doğrultusunda başka mekteplere tayin edildiler. Ancak, mektebin boş kalmamasına ve vekil muallimlerle de olsa öğretimin devam etmesine özen gösterildi.

Darümuallimin, 1883 ile 1914 yılları arasında, zaman zaman kesintiye uğrasa da, sürekli talebe aldı. Ancak, 1894 ve 1907 yıllarında talebe sayısı bir hayli azaldığı için yerel idareciler mektebin istenilen faydayı sağlamadığı gerekçesiyle kapatılmasını istediler. Fakat Maarif Nezareti buna karşı çıkarak, mektebin talebe sayısının artırılması ve mektebe devaminin sağlanması için daha fazla gayret sarf edilmesi yolunda talimatlar verdi.

Genellikle medreseli olan darümuallimin talebesi, öğlene kadar medreseye ve öğleden sonra ise darümuallimine devam ederdi. Bu durum, 1901-1902 yılları arasında dört aylık bir süre vekâleten muallimlik yapan Mahmud Efendi’ye kadar devam etti. Mahmud Efendi ilk defa talebelerle bütün gün eğitim yapmak suretiyle okulun başarısının artmasına katkıda bulundu.

Sonuç olarak; talebe sayısının az olması, maddi sıkıntılar nedeniyle talebenin devamsızlığı, muallimlerinin çoğunlukla idadi mektebinde de derslere girmek suretiyle daha fazla maaş alma isteği ve darümuallimine yeterince zaman ayıramaması ve mektebin daimi masraflarının karşılanamaması gibi sıkıntılara rağmen, darümuallimin, 1883 ile 1918 yılları arasında, vilayetin ve çevrenin ihtiyaç duyduğu ibtidai muallimlerini yetiştirdi ve mevcut sıbyan mektepleri muallimlerini de büyük ölçüde modern eğitimden geçirdi. Böylece, açılış maksadı olan temel eğitimin düzeyinin yükseltilmesine önemli katkı sağladı.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yi Devlet (ŞD)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye (İ.DH)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Maarif (İ.MF)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye İdare (DH. İD)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Umum Vilayet Müdüriyeti (DH. UMVM)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Mektubi (MF. MKT)

2. Salnameler

Devlet Salnameleri

Diyarbakır Vilayet Salnameleri

Maarif Salnameleri

Maârif-i Umumiye Nezareti İstatistik Mecmuası, R. 1333-1334

Maârif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330

3. Gazeteler

Dicle Gazetesi

Diyarbakır Gazetesi

4. Telif Eserler

2000'e Beş Kala Diyarbakır, Diyarbakır, 1995

Öztürk, Cemil, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara, 1996

Öztürk, Cemil, Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, İstanbul, 2005

Yılmazçelik, İbrahim, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Ankara, 1995